

BİR JÖN TÜRK'ÜN HİKAYESİ / DOĞAN AVCIOĞLU

Deşifre: Celal SANCAR, 3.1.2023

<https://youtu.be/uEnqhw8FOuU>

Doğan Avcıoğlu, 1926 yılında Bursa'nın zengin ve eğitimli bir ailesinde dünyaya geldi. Asıl adı Mehmet Erdoğan Avcıoğlu olmasına rağmen bu ismi hiç kullanmadı. Doğan Avcıoğlu'nun baba tarafından dedesi Ali Raif Bey'in babası ava meraklı birisi. “**Avcıoğlu**” soyadı da buradan geliyor. Dedesi de babası da Yunan işgali sırasında milli mücadeleye destek vermiş insanlar. Doğan Avcıoğlu'nun anti emperyalist tutumunun kökleri, buraya dayanıyor diyebiliriz. İlkokul, ortaokul ve liseyi doğduğu şehirde, Bursa'da okudu. Sola eğilimi lise yıllarında başlamış olacak ki, lisedeyken bir okul arkadaşıyla Bursa cezaevinde yatan Nazım hikmeti ziyarete gitmişler. Nazım Hikmet, çocuklarla görüşmeyi kabul etmemiş. Hikmet'le görüşemeyen Avcıoğlu da küsmemiş, alınmamış; aksine “**Ciddi adam, beni kabul etmedi**” diye düşünmüş. Nazım Hikmet'in çocuklarla görüşmeme sebebi ise güvenlik. Lisenin ardından, İstanbul Hukuk Fakültesine başladı; ancak 2 yıl sonra okulu yarıda bırakarak ailesine, eğitimini Fransa'da sürdürmek istediğini söyledi. Ailesi bu teklif olumsuz bakınca o da rest çekip, ailesi kabul edinceye kadar kahvehanelerde yatıp kalkmaya başlamış; en sonunda razı olmuşlar. Bu şekilde, eğitim için Fransa'nın başkenti Paris'in yolunu tutmuş. 1950'lerin Paris'i, o dönem gençler arasında çok popüler; yüksek entelektüel birikime sahip bir şehir. Sencer Divitçioğlu, 50'lerin Paris'ini şöyle anlatıyor: “**O dönem Paris'te hiçbir şey yapma, kahvede otur; entelektüel olursun. Her yer kitap her yer sergi, gençler siyah giyer, eğlenirler ve çok felsefe tartışırlar.**” Bu ünlü şehre Türkiye'den giden öğrencilerin çoğu, döviz burslu olarak gidiyordu. Türk parası da hayli değerliydi; yani öğrencilerin çoğunun ekonomik rahatı yerindeydi. Aileden zengin Avcıoğlu da altına bir araba çekmişti, Fransa'da okurken.

Burada bir parantez açayım. Türkiye'den Avrupa'ya giden insanların; özellikle öğrencilerin kafasında şu soru mutlaka döner: “**Onlar neden bu kadar gelişmiş de biz bu kadar geriyiz?**” Bu soru, yanında tepkisel düşünceleri ve davranışları da getiriyor. Derinden hissedilen geri kalmışlık duygusu, Avrupa'da okuyan öğrencileri radikal şekilde anti kapitalist olmaya meyilli hale getiriyor. Doğan Avcıoğlu'nun da Avrupa'dan yurda dönerken söylediği; “**Bizi hor gören bu pezevenklerin seviyesine nasıl geliriz ve Türkiye'yi nasıl değiştiririz?**” cümlesi, geri kalmışlığı Avrupa'da derinden hissettiğini anlatıyor bize. Önce Fransa'da, ardından İngiltere'de okurken öğrendiklerine ve onu etkileyen insanlara dikkat etmek gerek. Çünkü

Avcıoğlu'nun dŸnya grŸŸŸ Fransa'da ve İngiltere'de olduğu, diyebiliriz. Fransa'dayken etkilendiği ilk isim, siyaset biliminden hocası Morris Duverger'di. Duverger, Batı demokrasisinin az geliŸmiŸ Ÿlkelerde iŸleyemeyeceđini; geri kalmıŸ Ÿlkelerin ađdaŸ medeniyet seviyesine, liberal kapitalist yolla ulaŸamayacađını savunan bir dŸŸnŸr. Hatta az geliŸmiŸ Ÿlkelerdeki askeri diktatrlŸklerin ilerici olduğunu iddia ediyor. Avcıoğlu'nun etkilendiği ikinci isim ise Pier Mende. Mende, Fransa'da BaŸbakanlık yapmıŸ bir siyasetçi. BaŸbakanlık dneminde mekanizmaları hızlı alıŸan ve parlamentoya karŸı gŸlŸ nitelikte bir hŸkŸmetin gerekliliğini savunuyordu. zetlersek; bu iki isimden, **“az geliŸmiŸ Ÿlkeler liberal kapitalist yolla kalkınmaz. Kalkınma için hızlı ve cesur adımlar atan hŸkŸmete ihtiyaç var”** sonucunu çıkarabiliriz.

Fransa'daki ğrencilik hayatına dair çok az bilgi bulunan Avcıoğlu, Fransa'dan sonra İngiltere'ye gitti. Keynesyen teoriyi yakından tanıdığı İngiltere'de de Aklındaki tek soruya cevap arıyordu: **“TŸrkiye'yi nasıl kalkındırabiliriz?”** Bu soru, kuŸkusuz 1950'lerin az geliŸmiŸ Ÿlkelerinde en çok sorulan soruydu. İkinci DŸnya SavaŸı yeni bitmiŸti. DŸnyanın sŸper gŸcŸ ABD, az geliŸmiŸ ve bağımsızlığını daha yeni kazanmıŸ Ulus Devletleri kapitalist sisteme nasıl dahil edeceğini dŸŸnŸyordu. Diğer yanda da planlı devletçi kalkınma modeli sunan Sovyetler vardı. Az geliŸmiŸ Ÿlkelerin hepsi kalkınmak istiyordu; ama nasıl kalkınacakları, hangi ekonomik sistemi seçmeleri konusunda kafalarda soru iŸaretleri vardı. DŸnya bu sorulara yanıt ararken, Doğan Avcıoğlu; doyurucu cevaplarla TŸrkiye'ye dnŸyordu. Paris'ten ayrılırken Abidin Dino ile Ÿyle vedalaŸtı: **“Merak etmeyin, TŸrkiye'de sosyalizmi kuracağız.”**

HenŸz Fransa'dayken Ÿlke meseleleri hakkında eleŸtirel olarak Forum dergisine yazılar yolluyordu. Ÿlkeye dndŸđŸnde iktidarda Demokrat Parti, muhalefette CHP vardı. Fransa'da tanıŸtıđı Metin Toker aracılığıyla CHP araŸtırma bŸrosunda alıŸmaya baŸladı. Biliyorsunuz Metin Toker, İnnŸ'nŸn damadı. Doğan Avcıoğlu, CHP'ye politika Ÿreten bu bŸroda; baŸta kalkınma konusu olmak Ÿzere birçok rapor yazdı. İsmet İnnŸ, bu bŸroda Avcıoğlu'ndan saatler sŸren ekonomi dersleri aldı.

Bir parantez daha açmak istiyorum: Doğan Avcıoğlu nceleri, daha liberal olan Forum dergisine eleŸtirel yazılar yollarken; TŸrkiye'ye geldiğinde, Forum dergisinin çizgisine karŸı bir pozisyonda durdu. Forum, daha çok TŸrk toplum yapısını sorgulamadan demokrasinin hâkim kılınmasını nemseyen bir tutumdaydı. Avcıoğluysa, TŸrk toplum yapısının demokrasiye mŸsait olmadığını dŸŸnŸyordu. Burada aklımıza, Avcıoğlu'nun Fransa'daki hocası Duverger geliyor. 1961 Anayasası'nın hazırlık alıŸmalarına, MŸmtaz Soysal ve CoŸkun Kırca ile birlikte seçildi. Her ne kadar hazırlık alıŸmalarına katılrsa da kendisinin istediği tarzda; yani karar mekanizmaları hızlı ve kesin alıŸan bir anayasa yapılmadığından hazırlanan anayasa, beklentisini

karşılamaı. Bu nedenle, kurucu meclis genel kurulundaki 1961 Anayasası oylamasına katılmadı. Bu keskin kararlılığını Devrim dergisinde de göreceğiz. 61 Anayasası Avcıoğlu'nun isteklerini karşılamaı da yarattığı özgürlük alanıyla bir dergi etrafında örgütlenen yeni bir Sosyalist hareketin doğmasına vesile olmuştı. Bu hareketin ismi ‘Yön’dü. Yön hareketi, 20 Aralık 1961 günü; diğer dergilerin aksine tam 1042 kişinin imzaladığı bir bildiri ile kendisini kamuoyuna açıkladı. Yön bildirisine göre, Atatürk devrimleriyle amaç edinen çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak; milli üretimi yükseltmekte gösterilecek başarıya bağlıydı. Bu nedenle Aydınlar, belli bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmaya varmalıydı. Bu kalkınma felsefesi, insanları; harekete geçirmekten, sosyal adaletin sağlanması, sömürü düzeninin kaldırılmasından ve demokrasinin kitlelere mal edilmesinden geçiyordu. Buna **“yeni devletçilik”** demişlerdi. Yön, Kemalizm’in tüm ülkelerini Marksist açıdan okuyan yazar kitlesine sahipti. Yön’cülere göre Kemalist Devrim, kalkınma yolunda üst kurumları yerleştirmek gibi sağlam adımlar atmış; ama yarım kalmıştı. Yön hareketi, yarım kalan Kemalist devrimi tamamlama görevini üstleniyordu. Bu görevde nasıl bir çizgi izleyeceklerini, Yön yazarlarından **Mümtaz Soysal** şöyle anlatır: **“Biz, yönümüzü az çok bilir gibiydik. Hiç olmazsa, ne yöne gitmemek gerektiğini biliyorduk. Türkiye'nin yönü, bağımsızlıktan, planlı ve hızlı kalkınmadan, yapısal değişikliklerden uzaklaşan, her şeyi oluruna bırakan; hatta daha da kötüsü, başkalarının oluruna bırakan bir yol olmamalıydı. Yön hareketi temelde az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma sorununa bir yön arayışıydı; zaten dergi, ismini buradan aldı.”**

Yön’cüler, sosyalizm sözcüğünü kullanmaya çekindikleri için **“yeni devletçilik”** kavramını kullansalar da Doğan Avcıoğlu daha derginin ilk sayısında yazısını şöyle bitiriyordu: **“20 yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir.”** Yeri gelmişken söyleyeyim; 60 darbesi sonrası sosyalizm kavramını, basılı yayında kullanan ilk kişi Doğan Avcıoğlu'dur. Avcıoğlu'nun, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına çare olarak gördüğü sosyalizm, köklü reformlarla orta çağdan kalma kurumları tasfiye edecek yeni bir insan tipi yaratırken, hızlı bir Kalkınma sağlayacaktı. Yani, Türkiye için öngördüğü kalkınma; kapitalist olmayan bir yoldan ilerleyecekti. Yön’ün yayın hayatı sürerken iktidara oynayan Parti, Demokrat Parti’nin devamı sayılan Adalet Partisi’ydi. Birkaç yıl hariç sol, yine muhalefetteydi. Derginin yayın tarihine başladığı 1961'den, kapandığı 1967'ye kadar sol; seçimlerde hep, muhalefet kaldı.

Avcıoğlu'nun, Yön dergisindeki yazılarından anladığım kadarıyla; çok partili düzene sıcak bakmasa da CHP ve TİP’e rota çizmeye çalıştı yazılarında. Yön dergisi, yayın hayatına başladığı andan itibaren büyük ilgi gördü. Birçok insan, sosyalizmi bu dergiyle tanıdı. 1965

yılında, Ankara Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada; en çok okunan dergi, yüzde 40,4 oranıyla Yön'dü. Başyazarlığını Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı derginin yazar kadrosunda İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İdris Küçükömer, Niyazi Berkes, Muammer Aksoy gibi isimler de vardı. 30 Haziran 1967'de Yön dergisi, okur sayısının azaldığı gerekçesiyle kapandı. Yön yazarları, belli bir tecrübe ve birikime bu dergiyle ulaşmıştı. Gerçekten de az gelişmiş olan Türkiye'nin; nasıl kalkınacağına dair, sağlam bir Sosyalist birikim bırakmıştı arkasında. Yön artık belliydi ve sosyalistlere kalan, belli yöne doğru hızlı adımlarla yürümekti. Bu yürüyüş elbette riskli, keskin ve zor bir serüveni beraberinde getiriyordu. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, anayasa dışı yollardan iktidar olmak ve fikirlerini hayata geçirmek için Devrim dergisini çıkarmaya başladılar. Bence Avcıoğlunu diğer Sosyalist düşünürlerden farklı kılan hareket, bu Devrim hareketi oldu. Dediğim gibi, Yön dergisinde gidilecek yönü bulmuşlardı; sıra kısa yoldan iktidara yürümekti. 'Devrim' dergisi de bu iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı olacaktı. Avcıoğlu, dergiyi kurarken yazar kadrosunu da oldukça dar tuttu; zaten etkilemek istediği çevre de Yön dergisine göre çok dardı. Gençler, aydınlar ve özellikle ordudan oluşan "**Zinde Kuvvetleri**" harekete geçirme amacındaydı. Devrim dergisi, esasında çok partili düzeni acımasızca eleştiriyor; orduyu darbeye teşvik edip, Meclisi kapatması için kışkırtıyordu. Dergide yazan Uğur Mumcu, Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk gibi isimler, demokrasi için "**cici demokrasi**" tabirini kullanıyorlardı. Mesela Uğur Mumcu bir yazısında, demokrasiyle ilgili şunları söylüyordu: "**Kemalizm, tek parti yönetimine bağlı devrimci bir düzen çeşididir.**" Yani Kemalizm'in tek partiye, esasında devrimci olduğunu söyleyip devamında, Kemalizm'in demokrasiye karşı olduğunu ileri sürüyordu. Zaten Devrim dergisi de Atatürk'ün, "**İdare-i maslahatçılar, esashı inkılap yapamazlar**" sözünü, slogan edinmişti. Aslında işin özüne inerek, Devrim dergisi yazarları hem Kemalist hem de Marksist birikimden besleniyorlardı ve tek dertleri vardı: Türkiye'nin kalkınıp ilerlemesini sağlamak. Buna da Sosyalist yoldan varılacağını düşünüyorlardı; ama sandıktan umutları yoktu. Bu nedenle Libya, Suriye ve Mısır'daki Baas rejimlerinde olduğu gibi, kalkınmanın olmazsa olmaz şartı olan iktidarı, askeri darbeye almak istediler. Gelgelelim dergi yazarlarının hiçbiri asker değildi. Eee, nasıl yapacaklardı bunu? Şöyle: Ordu'nun Atatürk hassasiyeti vardı. Devrim yazarları da Atatürk vurgularıyla Ordu'nun sola yakın kanadını darbeye teşvik ediyordu ve bu konuda başarısız değillerdi. Avcıoğlu'nun, Türkiye'nin Düzeni kitabı da Devrim dergisi de askerler arasında çok popülerdi. Birçok üst düzey rütbeli asker, Doğan Avcıoğlu ile konuşmak için dergi bürosuna gelirdi. Sadece onlar mı? Nihat Erim gibi üst düzey siyasetçiler de büroya uğrar, ülke geleceği hakkında konuşurlardı. Hatta o dönemlerde Avcıoğlu'nun etki alanı o kadar genişledi ki, katıldığı bir yemekte; hiçbir etkili kurumda görev almamasına rağmen Büyükelçiler yanına gelip, kendini tanıtip,

yazılarını övüp, övgüler yağdırdılar, kartvizitlerini verdiler. Övülmekten hazzetmeyen Doğan Avcıoğlu, bu durumu yüzünde bir tebessümle; çalışanı ve öğrencisi Hasan Cemal'e anlattı, biz de oradan biliyoruz.

Dergiden devam edersek; Devrim dergisinin her satırı Avcıoğlu'nun kontrolünden geçirdi. Gerekli gördüğü yerleri çıkarır, bazı yerlere eklemeler yapardı. Bu sansür uygulaması o kadar ilerledi ki İlhan Selçuk, 1970'te dergide yazmayı bıraktı. Aslına bakarsanız, Devrim dergisi bir propaganda aracıydı; gençleri, aydınları ve özellikle askerleri etkisi altına alarak iktidara gelmek istiyordu ve bu amaçla -her yolu demesek de- bazı yolları mubah saydı, etik olmasa da. Suriye'deki Hafız Esad'ı, Libya'daki Kaddafi'yi, Mısır'daki Nasır'ı manşetlere taşıdı. Neden mi? Çünkü Avcıoğlu da askeri müdahale sonucu iktidara gelmek ve Sosyalist yoldan kalkınmayı gerçekleştirmek istiyordu. Sayılan bu isimler, adeta rol modeldi. Bunun yanında, Devrim yazarları; Süleyman Demirel'i eleştirdiği kadar, CHP'li Bülent Ecevit'i de yerden yere vuruyordu. Hadi Demirel eleştirisini anlarız, sağ partide; peki derginin, **“Ortanın Solu”** hareketi teorisyeni olan Bülent Ecevit'e acımasızca saldırmasının sebebi neydi? Sebep açık aslında: Ecevit'in Ortanın Solu hareketi güçlenirse, solcuların demokrasiye dair umutları artar; solcularda, **“sosyalizm seçimle gelecek”** düşüncesi gelişirdi. Oysa Avcıoğlu, **“çok partili sistem kaldırılmadan, Türkiye'nin kalkınamayacağını”** iddia ediyordu. Ecevit güçlendikçe de Solcular çok partili sistemi kabullenmeye başlamıştı; ama Doğan Avcıoğlu'nun kafasında **“bir darbe ve darbe sonucu parlamentonun kapısına kilit vurmak”** vardı. Sonunda, darbe geldi; ama Avcıoğlu'nun istediği türden değildi. Ordunun sol kanadı, 9 Mart'ta darbe yapmayı planlamış, ama başarılı olamamışlardı. Bu olmayınca, 12 Mart'ta askeriyenin sağ kanadından bir darbe geldi. Demirel'i koltuğundan eden bu darbe, Nihat Erim'i de kısa süreli başbakan yaptı. Solcular hapsi boylarken İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nu Ziverbey köşkünde, işkence dolu zor günler bekliyordu. Darbeden sonra, parlamentonun değil ama Devrim dergisinin kapısına kilit vurulmuştu. Doğan Avcıoğlu, Türkiye'yi kalkındırma idealleri uğruna tehlikeli bir oyun oynamış, kaybetmişti. 12 Mart'tan sonra, öğrencisi Hasan Cemal'e şöyle yakındı: **“Düşünüyorum da Hasan, nerede hata yaptık diye, bulamıyorum.”**

12 Mart darbesinin gerçekleşmesinden henüz kısa bir zaman geçmişti. İlhan Selçuk, sağdan gelen darbenin sola kayabileceği umudunu taşıyordu; yani hala darbeden beklentisi vardı. Doğan Avcıoğlu ise bu işin bittiğini, kaybettiklerini çoktan anlamıştı. Bu sebeptendir ki, Devrim dergisi de işlevini yitirmişti Avcıoğlu'nun gözünde. 12 Mart'tan bir ay sonra da dergiyi bıraktı; köşesine çekilmek istedi. Onu tanıyan insanlar, ilk başta çalışma azmine hayran olurlardı. Onunla aynı cezaevinde kalmış Ali Sirmen, Avcıoğlu'nu şöyle anlatır mesela:

“Zorunluluk olmadığı halde her sabah 6 buçukta kalkacak, 14 saatlik günlük çalışmasının başına oturacaktı. Acelesi vardı; peşinden atlı kovalar gibi kafasını kaldırmadan çalışıyordu. Onun gibi düzenli ve aralıksız, gözü çevreyi görmeden çalışan çok az kişiyle karşılaştım yaşamın boyunca.” Nitekim Hasan Cemal de, Avcıoğlu'nun çalışma azmine olan hayranlığını gizleyemez; yazdığı otobiyografisinde.

1971'deki yenilgiden sonra çevresindeki herkes yavaş yavaş değişti. Önceden, cici demokrasi dedikleri Arena'da sevmedikleri Ecevit'i desteklemeye başladılar. Doğan Avcıoğlu hariç; o, zor günleri atlatıp yargılandığı davadan beraat edince, İstanbul Çamlıca'daki evinde inzivaya çekilip derin araştırmalarına odaklandı. Artık günlük siyasetle uğraşmıyor, kapsamlı Türk Tarihi araştırmaları yapıyordu. Köşesine çekildiğinden ölümüne; yani 1983'e kadar, siyasi düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını, özellikle vurguladı. 1980'de, kanser olduğunu öğrendiğinde tepkisi şöyle oldu: **“Her cepheden, her kurşuna karşı önlem aldım; kanserle arkamdan hançerlendim.”** Kanserin ilerlediğini görünce de karısına; **“Yazılmasın nereye gömüleceğim; tören falan istemem”** diye, sıkı sıkıya tembihledi. Ölümünden kısa bir süre önce hastanede, öğrencisi Hasan Cemal'e; **“Ben de düşünüyorum, bu dünyaya boşuna mı geldim diye”** yakınmasını yapmıştı. Anlaşılan, yenilginin hüznü; ölümüne kadar onu bırakmamıştı. 5 Kasım 1983 tarihinde son nefesini verirken, arkasında iki ciltlik **“Türkiye'nin Düzeni”**, 4 ciltlik **“Milli Kurtuluş Tarihi”**, 6. cildine kadar getirdiği **“Türklerin Tarihi”**; **Yön ve Devrim** dergileri gibi ciddi bir birikim bıraktı. Kimseye duyurulmayan cenazesinde, yol arkadaşları İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Altan Öymen, Uğur Mumcu, Hasan Cemal, Uluç Gürkan, Korgeneral Cemal Madanoğlu, Orgeneral Muhsin Batur vardı. Yalçın Küçük, ölümünün ardından onu şöyle anlattı: **“Devrimci Doğan, bir inattır; yolundan hiç dönmedi, kendi yoluna gölge düşürecek en küçük adım atmadı.”**